Pypin, Aleksander Nikolaevich
Stawizny Łužicko-serbskeje literatury

PG
5663
P89
1881a

Stawizny

łužisko-serbskeje literatu[ry]

Z knihi

A. N. Pypina a W. D. Spasowiča

„Исторія славянскихъ Литературъ. 2. и 3. Д.“

přełožił

J. E. Smoleŕ.

Budyšin.
Z nakładom přełožerja.
1881.

LIBRARY
MAR 21 1968
UNIVERSITY OF TORONTO

PG
5663
P89
1881a

LIBRARY
DEC 1 8 1967
UNIVERSITY OF TORONTO

Stawizny
łužisko-serbskeje literatury.

Přełožk

z knihi k. A. N. Pypina a k. W. D. Spasowiča:

Исторiа славянскихъ Литературъ. 2. изд.

Slědowace stawizny našeje serbskeje literatury su přełožk z knihi, kotruž staj knjezaj A. N. Pypin a W. D. Spasowič pod napismom „Исторiя славянскихъ литературъ, Изданie второе“ (t. j. historija słowjanskich literaturow. Druhi wudawk.) wudałoj, a je tutón přełožk z druheho, w lěće 1881 w Petersburgu wudateho dźěla spomnjeneje knihi wzaty, hdźež knjez Pypin našu literaturu na str. 1068—1092 wopisuje. Wón je hač na někotre maličkosće, kotrež wjedźeć njemóžeše, wšo po wěrnosći a prawdźe wupowjedał. My mamy so jemu najnaležnišo za to dźakować, zo je skutki serbskeje wobrazowanosće a mjena dźěłaćerjow na polu serbskeje literatury nic jenož Słowjanam, ale tež druhim ludam před woči stajił. Mjenujcy „historija słowjanskich literaturow“ so tež w druhich europiskich rěčach ćišći a je n. př. naš krajan knjez J. B. Pjech w Lipsku hižom němski wudawk prěnjeho dźěla wobstarał. Tež mamy knježej Pypinej hewak najlubozniši dźak prajić tak derje za to přećelniwe připóznaće, zo po słowach pólskeho spisowaćela J. I. Krašewskeho Serbstwo *e pur si muove,* kaž tež za dobroćiwu radu w nastupanju dalšeho wukhowanja našeje serbskeje narodnosće.

A. N. Pypin je z ruskeho rodu a professor w Petersburgu, W. D. Spasowič pak je z pólskeho rodu a rěčnik w Petersburgu. Prěniši narodźi so 1833 w Saratowje, studowaše w Petersburgu a bu 1861 pro-

na tamnišim universiteće. Wot l. 1863—66 běše redakciji „Sowrjemjennika", pozdźišo při „Wěstniku Europy" a druhich wažnych časopisach. Wón je někotre znamjenite knihi wo ruskej literarnej historiji spisał. Sobuspisaćel knihi Spasowič je w Mińsku mjez Běłorusami rodźeny w l. 1830, piše po rusku a po pólsku. Wón je dokładny znajeŕ pólskeje historije a literatury a wobdźěli so tež při redakciji „Wěstnika Europy" a druhich časopisach. Běše sobuwudawaŕ zběrki Volumina legum a napisa někotre prawniske spisy.

Nowonarodźenje małkeho splaha łužiskich Serbow w sakskej a pruskej Łužicy předstawja jenu ze zajimawych epizodow nětčišeho słowjanskeho hibanja. Łužiski narodk, hižom dawno pokorjeny a wobdaty wot Němcow, je wjedźił swoju narodnosć wukhować, a w posleńšim času, wosebje z 1830ch lět, je na nju tajku prócu wažił, zo je, po widomnym, jeje cyłosć zawěsćił, z najmjeńša tola swoju narodnosć tak horliwje wozjewił, kaž so wona hišće ženje za wšón čas swojeho tysaclětneho wotročkowstwa njeje pokazała. Tuto nowonarodźenje so tež njewotwisnje sta, kaž w druhich narodnosćach, wone so ze samych městnych potrjebnosćow małkeho splaha rozwi — ale potom jako bě jemu hižom twjerdy załožk w znutřkownym spóznaću položeny, so wone k cyłemu słowjanskemu hibanju přizankny a puć słowjanskeje „wzajomnosće" nastupi. Reprezentantojo słowjanskeho hibanja, wučeni wšelakich słowjanskich splahow, — Palacki, Maćejowski, Štur, Milutinowič, Srjeznjewski, Bodjanski, (pozdźišo Hilferding, Łamanski a dr.) — nowonamakane polo narodneho žiwjenja wopytachu a, powjedawši Słowjanstwu wo tutym nowym hibanja, z tym łužiskim Serbam nacijonalne zwjazki z druhimi narodami cyłeho słowjanskeho splaha nadeńć pomhachu. Z tych časow so zabyty łužisko-serbski splah do powšitkomneho čisła słowjanskeje narodnosće liči, a wučeni słowjanscy putnikojo při swojich pućowanjach njezabywaja Budyšina, hdźež so wša tworjaca dźěławosć tuteho małkeho splaha koncentruje.

Nětčiši łužiscy Serbja su mały zbytk Słowjanstwa, něhdy sywjeŕ (nord) nětčišeho Němcowstwa wobydliwšeho, ale tež w starych časach běchu woni wosebity wotdźěleny splah w na-

pohladźe na połóbskich Słowjanow. Mjez Salu a Muldu, mjez nětčišim Lipskom a Draždźanami k pólnocy najskerje hač do „Serbišća“ (nětko Zerbst) a połodnišo hač do čěskich hor, Serbja bydlachu, we wšelakich podrozdźělach; wot nich za Łóbjom wokoło Budyšina Milčenjo, na pólnóc wot tych w nižšich stronach Łužičenjo atd. Tute słowjanske narody su spisaćelam srěnich lětstotkow hižom ze šesteho — sedmeho lětstotka znate; a we wosmym — dźewjatym lětstotku spomina so na nich pod powšitkomnym mjenom Wendow (Winidow, Wenedow) abo Serbow (Sorbow, Surbow). Pozdźišo mjeno Łužičanow* knježić poča. Po historiskich swědčenjach, kotrychž drje wjele njeje, też byt łužiskich Serbow wěste znamjenja słowjanskeje patriarchalneje demokratije pokazuje; wotdźělene gmejny po słowjanskim wašnju same za so bydlachu, bjez dosahaceho zwjazka mjez sobu, a tajki njedostatk zjednoćenja wotewri dróhu němskemu knježeřstwu, kotrež běše hižom z časow Korle Wulkeho swoje wotmyslenje na tute słowjanske kraje wobroćiło. Tehdy so poča, zo bu tuta dźělba połóbskich Słowjanow pomału podćisnjena; najprjedy Serbja za čas Hendricha Ptačerja, potom Milčenjo a Łužičenjo za čas Oty: wokoło jědnateho lětstotka so jich samostatnosć skónči. Łužiska zemja běše hišće dołho potom předmjet feudalnych wadźenjow a překhadźeše z ruki do ruki: wona dosta so markhrabjam mišonskim a braniborskim, běše pod knjejstwom Polakow, dołho (do sameho padnjenja Čěskeje) k čěskej krónje słušeše — kotraž pak jej jejnu słowjansku narodnosć wot němskeho spřaha wumóc njemóžeše, — skónčnje dosta so Sakskej, přětra surowosć třicećilětneje (a sydomlětneje) wójny a rozdźěli so skónčnje mjez Sakskej a Pruskej, kotrymajž też nětko te dźělby łužisko-serbskeho naroda słušeja, kotrež su słowjanske wostałe.

Němske knjejstwo Serbow do wotročkowstwa přesadźi a jim njepřestawace zničowanje jich narodnosćow přinjese. Podćisnjena zemja so mjez feudalnym wjeřchom, rycerjemi a cyrkwju rozdźěli; swobodni wjesni ludźo buchu „leibeigen“, a wurubjeni wšěch prawow, kaž też wobćeženi z robotami a dawkami — běchu woni wopor kóždeho rubjeństwa a kóždeho gwałta. Něšto lěpše běše postajenje tych, kiž běchu samemu feudalnemu wjeřchej poddani, — tola powšitkowna wobstejnosć kraja pokazowaše

* Tak jich jenož druzy Słowjenjo mjenuja, zo bychu jich wot južnych, bóle znatych Serbow rozeznali, woni sami so Serbja (Serby) mjenuja a Němcy jim „Wenden“ rěkaja. Přełožeř.

[illegible] [illegible]rašneho podćišćowanja. Z dobom z padnjenjom narodneje swobody započa so padnjenje sameje narodnosće: stajne wurubjenja; přinuzowane přesydlenje Słowjan do němskich krajow, hdźež mjez cuzym wobydleŕstwom zahinychu (na Rheinje a Majnje, w Bajerskej a w samej Hollandskej); němska kolonizacija, wobsadźiwša města a wzate ležomnosće; wliw cyrkwje, rěčaceje łaćanscy a němscy; skónčnje wšědne skutkowanje knježenja cuzeho spla[illegible], — wšitko to słowjanski element dale a bóle dušeše, kotryž bě jenož w podtłóčowanym wjesnym wobydleŕstwje žiwy a za Němcow předmjet najhóršeho zacpiwanja. Wobojstronske njepřećelstwo běše tak wulke, zo bě w jenym sakskim zakonju postajene, zo „Serb přećiwo Němcej a Němc přećiwo Serbej na sudźe swědčić njesmě, dokelž je wěste, zo je kóžda strona hotowa z přisahu wšitku njeprawdu wobtwjerdźić.“ W třinatym lětstotku so serbska rěč hišće w cyrkwi a před sudom dźeržeše, ale wokoło štyrnateho lětstotka běše němska narodnosć hižom tak sylna, zo z teho časa němscy wjeŕchojo serbsku rěč ze sudow wuhonjeć počinaja: w lěće 1427 sta so to w Mišnje, w prjedawšim centrje serbskeho luda. W času reformacije běše Serbstwo hižom mócnje pomjeńšene: Serbja nawječornych (sakskich) krajinow běchu hižom cyle přeněmčene, mjezy němskeje rěče so přez Łóbjo daloko k ranju přenjesechu a jenož mjena wsow, městow a městnosćow hišće na Serbow dopomnjeja. Reformacija drje słowjansku narodnosć trochu pozběže, ale tež po njej so Serbstwo hišće pomjeńšeše.

Křesćijanstwo je do serbskeho kraja z dweju stronow přišło. Prědowanje němskeho katholstwa njeměješe tudy tón surowy kharakter, kaž bu k baltiskim Słowjanam přinjesene, a to so z tym wukładuje, zo běchu Serbja hižom za křesćijanstwo dobyći z prědowanjom, přišedšim z prawosławneho Słowjanstwa přez Pólsku a Čechi, a zo běchu so hižom zažo podćisnyli. Łužiscy Serbja běchu hižom w dźewjatym lětstotku w zwjazku z wulkomorawskim knjažstwom, a wěsty čas k njemu słušachu (kaž pozdźišo k Čecham) — a teho dla so měni, zo je so byzantsko-słowjanske křesćijanstwo Cyrilla a Methodija tež do łužiskich krajow přećišćało. Tradicija powjeda, zo je sw. Konstantin do wokołnosće města Zhorjelca přišoł a tam na ležomnosći, kotraž so nětko „hainwald“ mjenuje, na měste póhanskeho wopornišća křesćijansku cyrkej natwaril. Hač do njedawneho časa je so pobožne putnistwo k staremu křižu na jaworniskej horje zdźeržało a to na dźeń swjateho Wjacsława,

čěskeho krala, — protestantscy wobydlerjo so k katholskej processiji přizankachu, a ludźo, so modlacy, spěwachu modlitwu „Gospodi, pomiłuj nas“ (Knježe, smil so nad nami), snadź tu samu, kotraž je pod mjenom modlitwy swjateho Wójćěcha („Hospodine, pomiluj ny“) pola Čechow jako dopomnjeńka stareje słowjanskeje Božeje služby zawostala. — Znate je, zo je so pola Serbow po prawej stronje Łóbja, lěpje zakhowawšich swoju narodnosć pod politiskim wliwom Čech a Pólski, słowjanska rěč při cyrkwinym rozwučowanju nic jenož w jědnatym lětstotku za čas mišonskeho biskopa Benna trjebała, ale tež w dwanatym haj třinatym lětstotku, hdyž měješe serbska rěč hišće swojeho zakitowarja w biskopje Brunje, kotryž žadaše, zo bychu duchowni serbsku rěč derje znali. Stawiznarjo su tež tu wobstejnosć wobkedźbowali, zo běchu ći, kiž baltiskim Słowjanam křesćijanstwo z pomocu słowjanskeje rěče připowjedachu, ze susodstwa łužiskich Serbow; tak Bozo, merseburgski biskop, słowjanscy pisaše; druhi, Werner, da sebi słowjanske knihi napisać; altenburgski biskop Bruno (1156), kiž bě so k Obotritam podał, měješe sobu słowjanske prědowanja a je ludej čitaše. Někotři měnja, zo su drje tute słowjanske knihi lědy w samsnej łužisko-serbskej rěči pisane byłe. Zo su čěske knihi w póznišich časach srjedźnich lětstotkow w Serbach byłe, to drje dwělowanju njepodleži.

Po spomnjenych njejasnych pokazanjach na słowjanske pismowstwo pola lužiskich Serbow, su prěnje pospyty, serbsku rěč do knihow přewjesć, hakle z časow reformacije znate. Husitskeho hibanja Čechow so Serbja njejimachu: wobrazowana (wzdźěłana) dźělba ludu běše hižom němska a so teho dla tehdy horliwje katholistwa dźeržeše; wjesni wobydlerjo pak běchu tak podtłóčeni, zo na husitstwo z cyla na žane wašnje dźiwać njemóžachu. Ale za to měješe Lutherowa reformacija, hač runje němska, tež swój wuspěch we łužiskim Słowjanstwje. Mjenujcy to prócowanje, jeho wučbu mjez ludom wobtwjerdźić, nuzowaše tych, kiž ju rozšěrjachu, so na serbski lud w jeho serbskej rěči wobroćeć a z tym sta so započatk prěnjeje literarskeje dźěławosće mjez Serbami. Z teho časa počinaja so přełoženja Swjateho Pisma, zběrki potrjebnych modlitwow, duchownych khěrlušow atd. Powjeda so, zo je so hižom w započatku 16. lětstotka serbski katechismus wotćišćał, ale hač dotal so hišće ani jedyn exemplar tuteho katechisma njeje nadešoł.

Najstarši pomnik łužisko-serbskeje rěče je Nowy Zakoń w rukopisu z lěta 1548 (w berlinskej kralowskej knihowni), kotrehož přełožeŕ je Mikławš Jakubica. Přełožk je po Lutherowym textu z přiwzaćom Vulgaty, kaž tež pod jara sylnym wliwom čěskeho přełožka sčinjeny. Rěč Jakubicoweho přełožka měјachu najprjódcy za hornjołužisku abo za srjedźnu narěč mjez hornjo- a delnjołužiskej rěču; ale po podróbnym přepytowanju professora Leskiena je wona delnjo-serbska.* Za to pak je prěnja znata ćišćana kniha mały serbski spěwnik (khěrlušowa kniha) z někotrymi modlitwami a z Lutherowym katechismom, wudatym w delnjo-serbskej rěči wot evangelskeho prědarja Albina Mollera w l. 1574. W lěće 1610 Handrij Thareus (Tar) tež katechismus pod mjenom „Enchiridion Vandalicum“ w delnjołužiskej rěči wuda.** W hornjoserbskej rěči je prěnju knihu, mjenujcy mały Lutherowy katechismus, hodźijski duchowny Wjacysław Worjech (Warichius) wudał.

Sydomnaty lětstotk nowe hubjenstwo přinjese a spadowanje narodnosće so pokračowaše; třicećilětna wójna a wšón khód politiskich podawkow poněmčenje přisporješe; tola na kóncu tuteho stolěta potrjebnosće nabóžniskeho rozwučenja literarisku dźěławosć založichu, kotrejež najwosebniši reprezentant běše Michał Brancl, 1628—1706, (po němsku Frenzel) evangelski hornjoserbski duchowny w Budestecach. Brancl

---

* Mału pokazku tuteho Noweho Zakonja da najprjedy Jenč (Najstaršej serbskaj rukopisaj, w „Časopisu Maćicy“ 1862); potom je so wudał list swj. Jakuba (Der Brief des Jakobus. In wendischer Uebersetzung aus der Berliner Handschrift vom J. 1548 zum ersten Male mitgetheilt von Hermann Lotze, Leipzig 1867, zum 150jährigen Jubiläum der Lausitzischen Predigergesellschaft); wšeho texta str. 16—23; skónčnje wuda A. Leskien z tuteho rukopisa čćenje swj. Marka, w „Archivje“ Jagića, I. 1876, str. 161—249, z wobšěrnym přepytowanjom rěče. — W. Nehring pokazuje w tym samym „Archivje“ (str. 514) hišće na jedyn stary delnjoserbski zleḿk z prěnjeje połojcy 16. lětstotka. — Potom da w l. 1627 duchowny Hrehor Martin přełožk sydom pokutnych psalmow wotćišćeć. — To je najwažniše, štož je z prěnjeho perioda serbskeje knižneje dźěławosće znate. Pomnjeća hódne je, zo stej wobej tutej knižcy pódla sebje ze serbskim a němskim textom ćišćanej, snadź teho dla, zo by lud němsku rěč ćim skerje nawuknył. Ale protestantism so wjele ručišo rozpřěstrje, dyžli poněmčenje a to bě přičina wudawanja serbskich knihi, zo bychu lud we wěrje wobtwjerdźiłe.

** Wopisanje jeničkeho exemplara teho sameho je dał M. Hórnik w „Časopisu“ 1869, filologiski wukład pak Leskien w „Archivje“ II., 126—129.

běše ludowe potrjebnosće a nuznosć jich dopjelnjenja z pomocu rěče dospołnje spóznał a teho dla na přełožowanju Swjateho Pisma pilnje dźěłaše: wón přełoži Nowy Zakoń a někotre dźělby Stareho, při čimž je tež čěske a pólske texty wužił. Podpjerany wot krajnych stawow, wón pismiki za serbske knihi po prawopisu, wot Čechow trjebanym, wuhotowa a cyrkwinsko-rozwučace knihi za lud ćišćeše. W lěće 1670 wón prěnju dźělbu swojich přełožkow Swj. Pisma wuda, mjenujcy sćenje Mateja a Marka, w l. 1693 Psalmy, kotrež so potom často wudachu, a w swojej starobje tež połny wudawk swojeho přełožka Noweho Zakonja dočaka. Ale swój prawopis wón potom wopušći a přija druhi, wot duchowneho Birlinga w knižcy „Didaskalia seu orthographia vandalica, 1689“ wozjewjeny. Wona běše wo prawdźe dosć wandaliska, dokelž běše hrubje po němskim prawopisu zestajana, a protestantojo ju hač do nowšich časow nałožowachu, katholikojo pak zaso hinak pisachu. Dźěławosć Brancla dobu jemu wulku sławu pola swojich časorunikow, a łužiscy stawiznarjo měnja, zo budźiše wjele wjacy Serbow při swojim jazyku wostało, hdy budźiše so to zažo stało, štož je Brancl zdźěłał. W Branclu běše, tak rjec, hižom předčuće słowjanskeho nowonarodźenja; w tajkim nastupanju je pismo zajimawe, wot njeho pisane k Pětrej Wulkemu w času carjoweho přejězda přez Saksonsku w l. 1697, hdyž jemu swoje přełožki předpołoži: Brancl spomina při tutej składnosći z wosebnym začućom na te zwjazki narodnosće, kotrež zjednoćeja jeho narod z druhimi Słowjanami a z wobšěrnej Moskowiju.* Branclowe dźěła bjez pokračowanja njewostachu a z jeho časow je so stało, zo prócowanje wo nabožniske rozwučowanje ludu stajnje nowych dźěłaćerjow přiwołachu. Syn Michała, Abraham Brancl abo Frencel (1656—1740), kiž běše na wittenbergskim universiteće studował, wobroći so k historiskemu přepytowanju swojeho kraja a luda a napisa wobšěrne dźěło *De originibus linguae Sorabicae libri IV.* (1693—96); druhe jeho dźěła: *De diis Slavorum et Soraborum in specie; de vocabulis propriis Sorabicis pagorum* su wudate v Hofmanowych *Scriptores rerum Lusaticarum* (1719). W swojim wulkim dźěle je wón wjele prócy na přirunanje

---

* Wo Brancle hladaj: Jenč, Mich. Frencel a jeho zasłužby wo serbske pismowstwo, w „Časopisu“ M. S., 1871, 73—92; M. Hórnik, Ryč a prawopis M. Frencela před runje 200 lětami; tež tam 1870, str. 55—61.

hebrejskeje rěče ze słowjanskej njewužitnje nałožił, ale při tym wosebne, za tamny čas rědke staro...nostne wědomosće a dobru znajomosć ze słowjanskimi nadrěč...mi pokazał. Jeho wjele druhich łaćanskich dźěłow, na př. „Serbsko-łužiski słownik“, „Hornjołužiska historija“, „Delnjołužiski słownik“, su w rukopisach wostałe, z kotrychž su pozdźiši stawiznarjo to a druhe wužili. Při wšěch słabych stronach tehdomnišeje wučenosće so dźěła młódšeho Brancla w tym nastupanju wuznamjenjeja, zo su na zeznaće powšitkomneho Słowjanstwa złožene a zo pod tutym wliwom kedźbnosć na zeznaće rěče a ludu wobroćichu. Brancl wotčakowaše za swoju narodnoć lěpšu přichodnosć a kmanych dźěłaćerjow — *quos linguae Sorabicae dulcedo ac necessitas mecum in sui amorem atque studium rapiet.* Branclowa swójba je hišće dweju wučeneju spisowaćelow dała: Michała Brancla młódšeho (1667—1752), kotrehož *Dissertatio de idolis Slavorum* je tež w Hofmanowych „Scriptores“ město namakała, a Salomona — Bohusława, syna Michała Brancla młódšeho (1701—1768).

Tuta dźěławosć protestantow je drje, kaž so zda, tež katholikow wubudźiła, zo so wo rěč a wo knihi za lud starachu. Prěnju grammatiku zestaja jezuit Xaver Jakob Ticin († 1693), kotrehož *Principia linguae vendicae, quam aliqui vandalicam vocant,* 1679 w Prazy wuńdźechu. Potom běše pilny spisowaŕ Jurij Hawštyn Swětlik (1650—1729), kotryž wšelake cyrkwinske knihi ćišćeć da, cyłu bibliju po vulgaće přełoži a w rukopisu zawostaji a prěni, mjenujcy łaćansko-serbski słownik, 1721, wuda. Wosebje z časow Brancla so wjele dźěłow wo łužisko-serbskej historiji a rěči napisa, jako hornjołužiska grammatika Mateja a Šmutza, słownikaj Swětlika a teho sameho Šmutza, delnjoserbska grammatika a słownik Fabricija a dr., historija wašnjow delnich Łužičan Tiverija (łaćanscy a delnjoserbscy w rukopisu).

Z 18. lětstotkom powjetša so ličba serbskich knihi, nabožniskemu wobrazowanju luda poswjećenych, hač runje je přeco hišće jara mała. Prjedawši bibliografojo su do lěta 1700 jenož něhdźe 50 serbskich knihi naličili, z lěta 1700 do 1800 wokoło 200; je-li zo su nowše přepyty tutu ličbu tež powjetšili, dha tež ta čisło wupłodow tejele małkeje literatury mało přisporja. W 18. lětstotku bu połny přełožk biblije prěni raz wotćišćany: wona běše na hornjoserbsku rěč přełožena ze zjenoćenymi mocami duchownych Jana Langi, Matija Jokuša, Jana Böh-

marja a Jana Wawera, a to po jědnaćelětnym dźěle, při čimž woni swój přełožk tež z pólskim, čěskim a starosłowjanskim přirunachu. Jich dźěło bu w l. 1728 wudate a tutón wudawk so potom z małymi přeměnjenjemi w l. 1742, 1797, 1820, 1850 a 1857 wospjetowaše. Nowy testament so po Branclowym přełožku ćišćeše. — Za delnich Serbow tajke dźěło evangelski duchowny Bohumił Fabricius (1679—1741) wobstara, přećel Abrahama Brancla a po narodnosći Polak. Wón bě w Giessenje a Hali studował, běše potom superintendent w Khoćebuzu (Kotbus), a wón delnjoserbski mały Lutherowy katechismus a přełožk Noweho Zakonja (1709) wuda. Jeho dźěło je Frico wudospołnił, wudawši Stary Zakoń w l. 1796. Cyła biblija w l. 1824 wuńdźe.

Wyše přełožkow Swjateho Pisma knižna podpjera narodnosće w duchownych spěwach a prědowanjach wobstaješe. Duchowne spěwy (khěrluše, t. e. kyrieelejson) běchu mjez ludom sylnje rozšěrjene, a bě jich hižom ze započatka 18. lětstotka jara wjele w přełožkach Praetorija, Asta, Mateja a Wawera, a so z kóždym nowym wudawkom přisporichu. Za katholikow běše zběrka podobnych cyrkwinskich spěwow wot Swětlika, hižom naspomnjeneho, wobstarana. Po nim pisachu cyrkwinske a šulske knihi Kilian, Měrćin Golian (Holan), Hančka, Wałda, — posleńši zestaja za katholikow jara wobšěrnu zběrku cyrkwinskich spěwow pod mjenom Spěwawa Jězusowa wińca. W delnjoserbskej rěči buchu duchowne spěwy najprjedy wot Hauptmana wudate.

Jako wažny srědk za podpjeranje narodnosće a za wobrazowanje ludu prědowanja słužachu. Tute rozwiwachu so pak dosć pozdźe a počachu swój wliw hakle z časa Michała Brancla wopokazować, pola kotrehož so z nabožniskim rozwučenjom tež wěste patriotiske začuće zjednoćeše. Mjez prědarjemi běchu před druhimi najbóle pomnjeća hódni wyše Brancla duchowni: Pjech, Jakub, Mjenja (Möhn), hač runje prědarjo, podražujo němske přikłady, so z wosebnej originalnosću a čistosću rěče njewuznamjenjachu. Prědowanje je bjez dwělowanja wulki wliw na wukhowanje narodnosće měło. Stawiznarjo naspominaja, zo so „někotražkuliž serbska krajina, hdźež běše stajne prědowanje w serbskej rěči, njeje poněmčiła“, mjez tym zo wosady, kiž serbske prědowanje njeměјachu, začuće narodnosće wotbywachu a so skónčnje poněmčichu.* Wuspěchi

* Bogusławski, Rys dziejów serbołużyckich, str. 241.

prědowanja w maćeřnej rěči založenje serbskeho (duchowneho) seminara (za katholikow) w Prazy, a prědaŕske towaŕstwa, wot serbskich evangelskich studentow w Lipsku a Wittenbergu založene, mócnje podpjerachu. Zwonkne wobstejenja běchu za tajke narodne prócowanje žałostnje přećiwne: němske wyšnosće a duchownstwo njechachu jemu po starej njelubosći z ničim pomhać: ale ta wěc so tola přez wbohu młodosć a přez někotre privatne wosoby do skutka staji. Pražski seminar so w l. 1704 wotewri: tudy so pod wliwom sylnišeje (čěskeje) narodnosće přihotowachu a hotuja so dotal duchowni za njewulku ličbu katholskich Serbow. Prědaŕske evangelske towaŕstwo so w Lipsku 1716 a we Wittenbergu 1749 wotewri. Wonej měještej z mnohosću zadźěwkow wojować: khudosć serbskich ratarjow jara zadźěwaše, tak zo móžachu khudoby dla swojich synow rědko na universitet pósłać; towaŕstwa same dyrbjachu druhdy na někotry čas zastać, dokelž sobustawow njeměјachu; ale při wšěm tym wone narodne prědowanje jara a z dobom tež narodnosć samu spomožowachu.*

Tola wšitke tute prócowanja njemóžachu hišće serbskej literaturje twjerdy podłožk dać, tež ani w tych małych poměrach, kotrež wona w 18. lětstotku měješe. Sydomlětna wójna łužiskim Serbam z nowa ćežke hubjenstwa přinjese: serbski lud wokhudźeše, němski žiwjeł na mocy dobywaše; prědaŕske towaŕstwa spadowachu, kaž n. př. wittenbergske. Literatura, jeničcy z cyrkwinych knihi wobstejaca, ludej za podpjeranje narodneho začuća mało poskićeše a wosebite pospytki patriotisma, jako n. př. při 50lětnym jubileju lipsčanskeho towaŕstwa w l. 1766, měјachu jenož minutnu móc. Po sydomlětnej wójnje poča serbskich knihi dale a mjenje wukhadźeć.

Położenje delnjołužiskich Serbow běše hišće hubjeńše. Woni ani tych srědkow njeměјachu, kotrež běchu jich serbskim susodam k pomocy. Z časow Bohumiła Fabricija hač do l. 1740 w delnjoserbskej rěči jenož dwě — tři knižki wuńdźechu: pruski kral Bjedrich Wylem I. nochcyše Serbow ćeŕpić, haj wón nałožowaše gwałtne srědki k wutupjenju jich narodnosće, — pola Serbow, pod Prusku słušacych, so serbska rěč ze šulow haj z cyrkwjow wuhonjowaše. To so tež po jeho smjerći mało porjedźi: knižki so rědko ćišćachu, a tež te,

* Wo lipskim towaŕstwje přirunaj Jenčowy nastawk: Serbske prědaŕske towaŕstwo w Lipsku wot l. 1716—1866, w „Časopisu“ 1867 str. 465—540.

kotrež n. př. duchowny Will, z němskeho rodu, pisaše (1746 —1771), wobmjezowachu so jenož na katechismus a na někotre přełožki ze Swjateho Pisma. Horka naspomnjeny Hauptman, tež z němskeho rodu, serbski prědaŕ w Lubnjowje, prěnju delnjoserbsku grammatiku zestaja (Nieder-Lausitzische Wendische Grammatica, 1761) a zběrku duchownych spěwow (Lubnjowski ssarski Sambuch, 1769) t. j. serbski „Gesangbuch“ — khěrlušowe knihi —. Po Willu a Hauptmanu pisaštaj w tutej naréči bratraj Fricaj, kiž běštaj wobaj duchownaj. Starši z njeju, Pomhajbóh Khrystalub Frico, w l. 1774 lutherski katechismus a někotre rozwučace knižki wuda; druhi pak, Jan Bjedrich, Fabriciusowe přełožki Swjateho Pisma skónči, kaž smy hižom horka naspomnili, a docpi při tym hódnu dospołnosć knižneje rěče ... Ale na tym so nimale wšo wobmjezowaše, a hdyž horni Łužičenjo, kiž mějachu tola wjele wjacy srědkow k zakitanju swojeje narodnosće, přez poněmčenje škodowachu, dha wone pola delnich Łužičanow hišće wjele hórje zakhadźeše: w běhu poslenjeho lětstotka (1750—1850) je so pjećdźesat (?) cyrkwinych wosadow poněmčiło.

W druhej połojcy 18. lětstotka kedźbnosć za narodnosću někotre wučene dźěła přinjese, hač runje łaćanske a němske, n. př. Knauthowe (němske) w napohladźe na cyrkwinu historiju a literaturu hornich Serbow, Hórčanskeho wo jich wašnjach, a Dr. K. G. Antona (1751—1818), wučeneho čłowjeka a jeneho z prěnich wšosłowjanskich patriotow* zańdźeneho lětstotka, kotryž tež ethnografiske wědomnosće zběraše a snadź

* Dr. Anton njeběše Słowjan a njebě tež žadyn słowjanski patriot. Wón běše hoły Němc, při tym pak kosmopolitiski ethnograf, kaž móže to kóždy najlěpje z wopisanja jeho italskeho pućowanja spóznać. Serbski wón njerozumješe a delnjoserbske narodne pěsnje njeje wón sam zapisował, ale je te jedyn officier sakskeho wójska, tehdy w Delnjej Łužicy stejacy, wot serbskich wojakow za Dr. Antona napisać dał. Jich njeje wjele — snadź něšto přez 20 — mjenujcy dokelž je so někotryžkuliž spěw wot kóždeho jenotliweho napisowarja napisał a so teho dla w Dr. Antonowej zběrcy wjele króć wospjetuje, je so jich ličba hač na někotre 20 reducirowała. Tola je lóhko móžno, zo je tuta zběrka k temu nastork dała, zo je zhorjelske wučene towaŕstwo w swojim času praemiju za najlěpšu zběrku serbskich narodnych pěsni wupisało. — Smoleŕ je w swojej, z Hauptom wudatej zběrcy, wšitke pěsnje Dr. Antonoweje zběrki wotćišćeć dał a při kóždej wosebje přispomnił, zwotkal je ju wzał. Z teho móže kóždy sam nawjedźić, kak wjele je jich było. K temu móže so „Naučný Slovník“ na sem słušacym měsće, a „Lausitzisches Magazin“ 1843, str. 193 přirunać a z dźěła porjedźić. Sm.

prěni kedźbnosć na serbske narodne pěsnje wobroći, — jeho zběrka słužeše za založk pózdnišich tajkich zběrkow. Němske a łaćanske knihi Dr. Antona, jeho časorunjeńkow a předběžerjow njejsu drje direktnje serbskemu ludej k wužitku byle, ale wone běchu bjez dwělowanja wužitne jako pomocne theoretiske srědki, kiž při jeho nowonarodźenju prócowanje wo narodnosć ludźom k nawjedźenju dawachu a je z tym bóle wobtwjerdźichu. W tajkim nastupanju stej dwě, nětko rědkej knižcy zajimawej. Spisowaŕ jeneje, Jurij Körner, ev. duchowny w Bukowje (Bokau), dopokazuje ważnosć serbskeje rěče a jeje wužitk za wědomnosće:* wón powjeda wo přikhodźe Serbow do Europy z ranja, wo wšelakich serbskich (słowjanskich) narodach, wo wažnosći serbskeje rěče w theologiji, historiji, geografiji, archaeologiji atd., a na kóncu poskića bibliografiske powjesće wo serbskich knihach 17. a 18. lětstotka. Srjedź fantastiskeje filologije je w tej knižcy přeco dosć zajimawych naspomnjenjow. Druha bjezmjenowa knižka: „Gedanken eines Ober-Lausitzer Wenden über das Schicksal seiner Nazion, mit flüchtiger, doch unparteyischer Feder entworfen nebst Anmerkungen. Anno 1782, Bautzen, 33 str.“ rěči k zakitanju serbskeho luda ze stejišća kultury zańdźeneho lětstotka. „Něhdy“, tak wona powjeda, „běchu Serbja wulki lud, nětko je tón mały, dokelž je po swojim přewinjenju pomału přijimał wašnje a rěč swojich přewinjerjow a je so z nimi do jeneho luda přeměnił; skónčnje so też poslení zbytk do Němcow přewobroći, tola tak je wšudźe na zemi było: měnjeja so „připadne wosebitosće a pomjenowanja“, ale ludźo stajnje ći sami wostanu, mjenujcy ludźo, kiž su swoje byće wot Boha dostali; teho dla ma rozumny čłowjek kóždeho čłowjeka za swojeho bratra a česći čłowjeka kóždeho splaha, je-li wužitny čłowjestwu a swoje přisłušnosće dopjelnjuje.“

Po rozsudźenjach tajkeho wašnja so położenje serbskeho luda mało polěpšuješe, a pola patriotow (wótčincow), hač runje jenož někotrych, so starosć wo zakhowanje „připadnych wosebitosćow“ njezhubi.

Po napoleonskich wójnach zdaše so położenje łužisko-serbskeho ludu z nowa jara strašne. Kraj běše wupusćeny a

---

* Mag. G. Körner, Philologisch-kritische Abhandlung von der Wendischen Sprache und ihrem Nutzen in den Wissenschaften. Leipzig 1766. (Poswjećena sobustawam łužiskeho prědaŕskeho towaŕstwa w Lipsku k jeho 50lětnemu jubileju.) 74 str. 12⁰.

triumf Němcow po wójnje „za woswobodźenje“ serbsku narodnosć hišće bóle podtłóčowaše. Prědaŕskej towaŕstwje zastaštej a wittenbergske so hižom wjacy njewobnowi .... Ale runje z tuteho časa, kiž tak mało nadźije dawaše, so tajke rozwiće serbskeje narodnosće započina, kaž to ženje dotal njeje było. Serbska narodnosć přizamka so potom k słowjanskemu nowonarodźenju, kotrež jej wěstu moralisku samostatnosć spožči a k nowym patriotiskim prócowanjam wubudźeše. W spočatku tuteho stolěta ma so wosebje spomnić na duchowneho Mjenja (Möhn), kotryž, zo by zhibićiwosć swojeje maćeŕneje rěče pokazał, w serbskej rěči někotre dźělby Klopstockskeje „Messiady“ wuda, a na Jana Dejku, kotryž prěni raz serbske nowiny pisać spyta, wudawajo w lětach 1809—12 měsačny „Serbski powjedaŕ a kurěr“. — Po napoleonskich wójnach běše hłowny reprezentant (předstajićel) łužisko-serbskeho nowonarodźenja dostojny budyski ev. duchowny Handrij Lubjenski (1790—1840). Jako student w Lipsku wón tamniše łužiske prědaŕske towaŕstwo wobnowi a staraše so wo to, zo by swojim towaŕšam šěrše wopřijeće wo jich skutkowanju podał, jim pokazujo, hač runje hišće dosć ćěmnje, potrjebnosće ludu; wón jim wukładowaše, zo zacpjena „wendska“ (serbska) rěč k wulkemu słowjanskemu cyłku słuša, a přihotowaše swoje towaŕstwo k znajomstwu z powšitkomno-słowjanskimi theorijemi narodnosće. Započatk bě ćežki, a Lubjenski často nadźiju na móžnosć nowonarodźenja zhubjowaše a swój čas za poslednju hodźinu serbskeho naroda dźeržeše; ale wón njepřestawaše dźěłać, wobstara nowy wudawk biblije, pisaše a dawaše ćišćeć knižki nabóžniskeho a moraliskeho wobsaha, spěwy a duchowne khěrluše, historiske powjedančka atd., wobhonješe so w serbskej historiji a ethnografiji a nahromadźi wobšěrny material za hornjoserbsku grammatiku a słownik.

W zakitowanju serbskeje narodnosće pomhaše jemu jeho towaŕš a přećel Bjedrich August Klin (1792—1855), kiž drje němski pisaše, ale horliwje za narodne prawa serbskeho naroda skutkowaše. Klin bě rěčnik, běše měšćanski zastojnik w cyrkwinskich, šulskich a policajskich naležnosćach Budyšina, jako tajki zapósłanc sakskeho krajneho sejma, a tudy su jeho zastupnistwu na sejmje 1833—34 Serbja najwjetši dźak winojći za zakhowanje serbskeje rěče w ludowych šulach, štož bě za nich ważny dobytk. Po Lubjenskeho smjerći bu Klin patriarch serbskeje

narodnosće; w l. 1848—49* bě wón politiski nawjedowaŕ łužiskich Serbow: woni tehdy swěru na stronje krala stejachu štož jim tón potom z rozšěrjenjom prawa jich narodnosće zaruna. Klin pomhaše 1847 při założenju Maćicy a bě hač do swojeje smjerće jeje předsyda.** Překhód k nowemu serbskemu hibanju je skutkowanje Handrija Zelerja. Hižom jako student duchownstwa na lipskim universiteće wón po Lubjenskim „Sorabiju“ (serbski wotrjad tamnišeho łužiskeho prědaŕskeho towaŕstwa) wobnowi a horliwje słužbu za swoju narodnosć prědowaše. W l. 1826 so wón w Lipsku z Palackim a Simu Milutinowičom (južnoserbskim spisowaćelom) zezna, a jeju wliw jeho samsne prócowanje hišće bóle rozwi. Tam na universiteće wón wudawanje rukopisnych nowin wumysli, w kotrychž so wudźěłki „Sorabije“ a jeho samsne pěsnjeŕske pospytki zapisowachu; nowiny měјachu dobry wuspěch a jeje wotpisane exemplary so po łužiskim kraju rozšěrjachu. Znajomstwo z druhosłowjanskimi spisowaćelemi zbudźi Zelerja k temu, zo Słowjanstwo zeznać pytaše, — štož drje potom łužiskej literaturje wulki wužitk přinjese, — ale za prěnši čas wosta wón samotny a teho dla w swojej tajkej dźěławosći woliwkny. Jeho pak z nowa k literaturskemu skutkowanju prócowanja noweho splaha wubudźichu a Zeleŕ bu jedyn z najhorliwišich dźěłaćerjow při serbskim nowonarodźenju a dobu sebi wosebje jako pěsnjeŕ prěnje město w swojej literaturje; wjele jeho pěsnjow je dawno do luda přešło — wón pisaše lyriske pěsnje, basnički, duchowne a patriotske spěwy, ballady (powjesće ze serbskeho kraja a luda) atd. Wón hromadźeše ludowe přisłowa, wobdźěli so na zestajenju słownika atd.***

* Tajke nawjednistwo w l. 1849 Smolerjej a jeho towaŕšam připadźe. Smoleŕ z nimi w „Tydźeńskich Nowinach“, kaž tež w serbskich politiskich towaŕstwach a zhromadźiznach Serbam ze wšej mocu swěrnosć k kralej a zakonjej prědowaše. Na tajkim politiskim skutkowanju so Klin hižom swojeho zastojnstwa dla na žane wašnje wobdźělić njemóžeše, haj njesmědźiše.

** W „Časopisu“ 1848 je wot njeho (němscy napisany a wot Dr. Pfuhla do serbskeje rěče přełoženy) zawodny nastawk wotćišćany. I. str. 5—27. — Při 100lětnym jubileju lipskeho prědaŕskeho towaŕstwa wón jeho krótku historiju napisa, kotruž je Jenč 1867 wobšěrnišo wobdźěłał.
Za katholikow w času Lubjenskeho Tecelin Mět nabožnisko-rozwučace knižki wudawaše.

*** Jeho žiwjenjopis wot M. Hórnika w „Časopisu“ 1874, str. 63 a 64; Jenč, Přehlad spisow H. Zeilerja (Zelerja), str. 58—63; Hilferding, w naspomnjenym nastawku; Slovník Naučný; Łužičan 1872, 1875.

Nowa perioda łužisko-serbskeho nowonarodźenja započina so wokoło kónca třicećich lět (1838), jako za nje ze swojej dźěławosću někotři horliwi patriotojo wustupichu, kotřiž k swojemu skutkowanju tež ludźi staršeho splaha, jako Zelerja a Klina,* přiwabichu, a nic jenož dźěłać počachu za cyrkwinske rozwučenje ludu, ale z cyła za jeho wobrazowanje, za polěpšenje jeho politiskeho a towařšneho położenja, a za założk nacionalneho rozwića woni najprjedy wšosłowjanske sympathije a zwjazki twjerdźe zapřimnychu.

Najnahladniši (замѣчательнѣйшій) a najpopularniši ze wšěch předstajićelow łužisko-serbskeho nowonarodźenja je Jan Ernst Smoleř (němscy Schmaler, ruscy Smolar, narodźi so 1816). Syn wjesneho wučerja w Łazu, poča Smoleř, hakle štyrnaće lět stary a wučomnik budyskeho gymnazija, hižom mjez swojimi krajanami na gymnaziju serbsku rěč rozpřěsćerać, kotruž woni před němskej zabywachu: swoje prózdniny wupjelni wón stajnje z pućowanjom po serbskim kraju, zezna při tym dospołnje narodny byt, wašnja a starodawnosć swojeho luda, wobkhodźi wšón serbski kraj a najprěnši nazhoni, do kotrych měst serbske wobydleřstwo dosaha a na kharće jeho mjezy poznamjeni. W l. 1836 zastupi wón do evangelskeho duchowneho fakulteta wrótsławskeho universiteta a so jemu tam radźi swoju słowjansku wědomnosć a horliwosć přisporić přez znajomosć ze znamjenitym fyziologom a čěskim wótčincom Purkinju, a pozdźišo z pěsnjerjom Čelakowskim, kiž bě tehdy professuru słowjanskich narěčow na tamnišim universiteće dostał. W tutym času w Wrótsławju druhi łužiski krajan, Němc Rösler (pozdźišo znaty professor w Göttingenje) studowaše. Wón při universiteće łužiske towařstwo (lausitzischer Verein) załoži, při kotrymž měješe serbski wotrjad (wendische Section) być; Smoleř tutón wotrjad załoži a sameho Röslera k wuknjenju serbskeje rěče nawabi; Purkinja bu za „protektora“ tuteho zjenoćeństwa wubrany.**

---

* Tudy budźiše so tež přede wšitkimi budyski ev. duchowny Jakub mjenować měł. Sm.

** Po druhich žórłach so ta wěc po prawym takle měješe. W Wrótsławju tehdy tójšto Łužičanow — Serbow a Němcow — studowaše. Na swojich serbskich krajanow dźiwajo, sebi Smoleř wotmysli, tam serbske towařstwo załožić, w kotrymž bychu so woni w serbskim rěčenju a pisanju wuwučowali. To běchu tamniši łužiscy Němcy zhonili a teho dla swojeho krajana, studenta filologije Röslera z namjetom k Smolerjej pósłachu, zo by wón łužiske towařstwo ze serbskim a němskim wotdźělenjom załožił. Smoleř, sebi pomysliwši, zo móhło wobstaće towařstwa

W l. 1839 serbska młodosć nowe wědomnostne towaŕstwo* *(Societas Slavica Budissinensis)* na budyskim gymnaziju załoži. Jeho hłowny załožeŕ běše horliwy serbski patriot Mosak Kłosopólski (němscy Mosig von Aehrenfeld), kiž je so 1820 narodźił. Wopyt (słowakskeho studenta) Ludewita Štura wótčinske začuća serbskeje młodosće hišće bóle zahori. Štur powjedaše wo wšosłowjanskim bratrowstwje, spominaše na słowjansku starinu a wubudźeše jich k nacionalnemu skutkowanju.** Potom přińdźe list wot (Jana Kollara) znamjeniteho spisaćela „Dcera Sławy“ a po tym cyłe brěmjo čěskich, słowakskich a serbsko-khrowatskich knihi, kotrež buchu założk słowjanskeje knihownje při budyskim gymnaziju. Na lipski universitet budyscy serbscy gymnazijastojo hižom jako hotowi slawistojo přińdźechu a tam słowjanske towaŕstwo założichu.

Mjez tym Smoleŕ w zeznawanju serbskeje narodnosće pokračowaše a móžeše hižom w l. 1842 z Hauptom, sekretarjom zhorjelskeho wučeneho towaŕstwa, k wudaću hornjo- a delnjoserbskich narodnych pěsni, wuhotowanemu ze wšěmi potrjebnosćemi wučeneho apparata, přistupić. Při tutym wudaću běše Smolerjej J. J. Srjeznjewski, tehdy w Łužicy přebywacy, wšelako pomocny, a we wudaću samym bu nowy čěski (analogiski) prawopis přijaty. Haupt, Němc, Smolerjej zběrku

ćim twjerdše być, čim wjacy sobustawow změje, z přizwolenjom akademiskeho senata tajke dwěrěčne towaŕstwo pod mjenom „Towaŕstwo za łužiske stawizny a rěče“ założi. Wone so w jenym universitetskim auditoriju w přitomnosći rektora a někotrych professorow wot Smolerja z přednoškom „wo łužisko-serbskich ludowych pěsnjach“ swjedźeńscy wotewri. — Přeni „protektor“ běše professor Stenzel a druhi hakle professor Purkinja. — Naspomnjeny Rösler nima so tež z göttingskim professorom tajkeho mjena přeměnić. Łužiski Rösler bu jako wučeŕ na gymnaziju w šlezynskim měsće Olešnicy (Oels) do němskeho parlamenta w Frankfurće n. M. wuzwoleny a so, jako běchu němscy wjeŕchojo frankfurtski parlament rozwjazali, z tymi zapósłancami, kiž sebi to lubić njedachu, do Stuttgarta přesydli, hdźež běše sobustaw tamnišeho tak mjenowaneho „rumpfparlamenta“, doniž němscy wojacy přińdźechu a rumpfparlamentistow jako jatych na twjerdźiznu Hohenasperg wotwjedźechu, zwotkal Rösler jako žona přewoblečeny ćekny a so do półnócneje Ameriki přesydli, hdźež po krótkim času na kholeru wumrje. Přełožeŕ.

* Wo tutym towaŕstwje piše Jenč w „Časopisu“ 1865: Serbske gymnazijalne towaŕstwo w Budyšinje wot 1839 hač 1864.

** Štur napisa tehdy nastawk wo łužiskoserbskej narodnosći, wotćišćany w „Časopisu Českého Muzeum“, na rusku a pólsku rěč z njeho přełoženy wot Dubrowskeho a w jeho „Денница-Jutrzency“ wozjewjeny.

delnjo-łužiskich narodnych pěsni, kotraž pola njeho běše, zdźěli a němski přełožk textow zhotowi. — Tuto wudaće,* jene z najlěpšich w słowjanskej literaturje, k temu pomhaše, zo nowe słowjanske zwjazki serbskich patriotow nic jenož kedźbnosć słowjanskeje literatury na Serbow wobroćichu, ale zo so tež jich město w słowjanskim nowonarodźenju dospołnje připózna.** — Smoleŕ so nětko k druhemu nadawkej swojeho skutkowanja wobroći — mjenujcy zo by nacionalne zeznanje w samej ludowej massy rozpřěsćerjał; přetož čas žadaše, zo bychu so ludej spisy k čitanju a srědki k wěstemu wobrazowanju podałe.

Na tu samu mysličku běše tež 1842 druhi serbski patriot, znaty jako spisaćel a žurnalist panslavisma přišoł, mjenujcy Jan Pětr Jordan (nar. 1818). Wón studowaše najprjódcy na budyskim gymnaziju, potom pak w pražskim katholskim seminaru, z kotrehož wustupiwši swoju publicistisku dźěławosć w znatym tehdomnišim žurnalu „Ost und West“ započa. Wón běše tež jedyn z prěnich mjez Serbami, kiž narodne pěsnje zhromadźowaše a na jich ważnosć pokazowaše. W styrcyćich

* Pjesnički Hornych a Delnych Łužiskich Serbow, wudate wot L. Hawpta a J. E. Smolerja. Grymi 1842—43, 2 dźělej, 4⁰. K tutym pěsnjam je krótki historiski zawod přiwdaty, kaž tež geografiske a statistiske rozprawy, wopisanje narodneho byta Serbow, kharta a druhe přiłohi.

** Z wudaćom łužiskoserbskich narodnych pěsni měješe so nĕhdźe takle: Smoleŕ bě jich po času jara wjele nahromadźił a je w l. 1838 němskemu hornjołužiskemu towaŕstwu wědomnosćow w Zhorjelcu pósła, dokelž běše wone praemiju za najlěpšu zběrku hornjo- a delnjołužiskoserbskich narodnych pěsni wupisało. Towaŕstwo Smolerjej tež praemiju přisudźi, ale wón ju, hač runje bě pjenjez jara potrěbny, wotpokaza, a swoju zběrku nazad wza, dokelž běchu jemu donošowarjo powjedali, zo so wona najskerje bjez njeho wuda. — Bórzy potom pak sekretaŕ naspomjeneho towaŕstwa, L. Haupt, na Smolerja pisaše, zo ma towaŕstwo wjele serbskich ludowych pěsni, hižom wokoło lěta 1770 napisanych, w swojej knihowni, a zo by wón tute pěsnje ze Smolerjom wudał, hdy by tón swoju zběrku z nimi zjednoćił. Wón slubi tež, zo chce nakładnika wobstarać. Smoleŕ jako młody njenazhonjeny student tajki namjet přija. A hač runje pozdźišo widźeše, zo towaŕstwo jenož něšto mało delnjoserbskich pěsnjow wobsedźi (běše to Dr. Antonowa zběrka) a zo L. Haupt ani słowčka serbski njerozumi, ani žaneho nakładnika njewobstara, dha Smoleŕ, kiž běše přez něhdušeho budyskeho konrektora Fritschu, pozdźišo professora w Grymmje, sam dobreho nakładnika namakał, jako čestny Serb tola swojemu słowu swěrny wosta. Zo pak by L. Haupt při cyłym wudawku tola něšto činił, jemu Smoleŕ poruči, zo by jeho dosłowny němski přełožk serbskeho texta pěsnjow do potrjebneho rythma zestajał a předsłowo napisał. Přeł.

lětach wón w nastupanju Słowjanstwa w němskej literaturje wjele dźěłaše. W tutym času běše po přikładźe Čechow, Słowakow a Serbo-Khrowatow w Awstriji sylne nacionalne hibanje; w němskej, madźarskej, haj europiskej publicisticy so wjele wo strašnosći „panslavisma" rěčeše a měješe so teho dla njepřećelam Słowjanstwa tež w němskej rěči wotmolwjeć. Temu słužeše „Ost und West", tajka běše publicistiska dźěławosć Wocela, Palackeho, Štura, Hodže, hrabjow M. a L. Thuna; jim přiwdachu so tež łužiscy patriotojo zastupiwši do wokrjesa wšosłowjanskeho začuća — naspomnjeny Kłosopólski a Jordan.* Posleńši poča w Lipsku „Slavische Jahrbücher" wudawać, kotrež wjele ważnych słowjanskich rozprawow wopřijachu. Wón běše potom professor-docent słowjanskich rěčow a literatury na lipskim universiteće, tola jeho słowjanski patriotism jemu wjele njepřećelow w němskej žurnalisticy nazdźěła, a jako Jordan 1848 zjawnje za awstriske Słowjanstwo wustupowaše, wjedźachu jeho z universiteta wućišćeć. Wón poča tehdy w Prazy němske nowiny (w słowjanskim duchu) wudawać, běše sobustaw „Słowjanskeje Lipy", ale po zastupjenju reakcije wón literatursku dźěławosć na bok staji.

Wot januara l. 1842 poča Jordan małke serbske nowiny „Jutnička" wudawać, ale tajke wudawanje so mjez druhim teho dla njeporadźi, dokelž čitarjow nowy (hač runje na čěsku orthografiju załoženy) prawopis wotstorkowaše. Wón bě jón najprjedy w swojej grammaticy (1841) namjetował. Wsrjedź lěta dalše wudawanje Zeleŕ na so wza, ze Smolerjowym dźěławym wobdźělenjom. Nowy časopis „Tydźeńska Nowina" lěpje dźěše a wona běše přenja, kiž wjesnemu ludu nastawki po jeho słodu k čitanju podawaše. W tutym času sebi serbska literatura swěrnu, hdyž tež hišće małku ličbu čitarjow nadobu. Dostawši žurnal łužisko-serbscy patriotojo sebi wotmyslichu tež Maćicu założić po wašnju druhich słowjanskich zjenoćeństwow teho sameho mjena. Při sobuskutkowanju naspomnjeneho Klina bu tež Maćica dozałožena** a bu w l. 1847 wot

---

* Přeni je spisaćel knižki: Slawen, Russen und Germanen, 1842 (to je zmylka, přetož Kłosopólski njeje ničo tajke pisał. Sm.); druhi je mjez druhim brošuru wudał: Der zweifache Panslavismus. Mit Anmerkungen etc. Leipzig 1847. Přirunaj listy Šafarika na Pogodina, II, 322 a dr.

** Wo założenju Maćicy so takle powjeda: We Wrótsławju bě Smoleŕ při wšědnym wobkhadźe z professoromaj Purkinju a Čelakowskim podrobnje zeznał, na kajke wašnje čěscy wótčiucojo za pozběhnjenje

sakskeho knježeŕstwa wobtwjerdźena. W slědowacym lěće poča „Časopis towaŕstwa Maćicy Serbskeje“ wukhadźeć, poswjećeny łužisko-serbskej historiji, ethnografiji atd; w nim so mjena nowych horliwych narodowcow pokazowachu, pokračowajo w dźěle, započatym wot Zelerja a Smolerja. Tajcy su: Wjela, filolog a pěsnjeŕ Dr. Pful, Jenč, Rostok, Dučman atd. Druhi nadawk Maćicy wobsteješe w wudawanju wužitnych knihi, wosebje za ludowe čitanje. W čisle maćičnych knihi su wosebje wažne: podrobna statistika hornjoserbskich Łužicow, napisana wot Jakuba a Kućanka, a hornjoserbsko-němski słownik, zestajany ze sobuskutkowanjom Zelerja a Hórnika wot Dr. Pfula.

Předewzaća serbskich patriotow namakachu wulku sympathiju w samym ludu, kiž na serbskich spěwanskich swjedźenjach a w zhromadźiznach Maćicy prěni króć swoju narodnosć před swětom zjawnje wustupować widźeše. Ludźo stareho splaha, kotřiž njeběchu prjedy ničo podobneho widźeli, so k młodemu splahej přizanknychu, a hdyž tež běchu srědki wboheho łužiskeho ludu jara snadne, dha měјachu prócowanja jeho patriotow wuspěch a to, w přirunanju z druhimi ludami, jara wobšěrny. W tajkich wobstejenjach lěto 1848 łužiskich Serbow nadeńdźe. Powšitkomne politiske zatřasnjenje budźiše so po prawym tež jich dótknyć měło. Z jeneje strony wubudźeše

swojeje narodnosće dźěłaja, a jemu so wosebje towaŕstwo „Matice Česká“ spodobaše. Tutu běchu k temu založili, zo bychu so z pomocu lětnych sobustawskich pjenježnych přinoškow knihi za čěski lud wudawałe. Smoleŕ teho dla po wustawkach tuteje „Matice“ podobny, zakonjam swojeho kraja přiměrjeny statut napisa a z nim srjedu po jutrach 1845 do Budyšina přijědźe, zo by tam w zhromadźiznje serbskich wótčincow „Towaŕstwo Maćicy Serbskeje“ z tendencu, čěskej „Matice“ runej, założił. Wšitcy jeho projekt radostnje witachu, ale kak móhli wobtwjerdźenje statuta wot sakskeho ministerstwa dostać, to sebi wuradźić njewjedźachu. A Smoleŕ sam njemóžeše w tajkim nastupanju ničo dokonjeć, dokelž běše tehdy hišće pruski poddan. Skónčnje wjedźiše pak po radźe fararja Jakuba měšćanskeho radźićela Dr. Klina za tu wěc tak zainteressować, zo tón sakske ministerstwo wo wobtwjerdźenje statuta, z peticiju kanonika Haški a fararja Jakuba, druhich duchownych a kandidatow wuhotowaneho, w mjenje nakhwilneho maćičneho wubjerka prošeše a je tež w l. 1846 dosta. Tola móžeše towaŕstwo hakle w l. 1847 faktiscy do žiwjenja stupić, jako běše mjez tym z posrědnistwom superintendenta Kubicy w Wojerecach tež wot pruskeho knježeŕstwa dowolnosć za Prusku dostało. Za jeho předsydu bu Dr. Klin wuzwoleny a Smoleŕ za redaktora „Časopisa towaŕstwa Maćicy Serbskeje“. Přeł.

jich awstriskeho Słowjanstwa nacionalne hibanje; z druheje pak žadanja němskich demokratow na nich tłóčachu, napominajo k politiskej a socialnej reformje, ale zarjekujo jim jich narodnosć. Nawjedowarjo Serbow jasnje widźachu, zo so za jich małki lud žana róla ani w tym ani w druhim padźe njepřihodźi, — a wěc tak postajichu, zo serbska narodnosć skónčnje z wonka wšěch politiskich mućenjow wosta a při tym dobytk sčini. Towaŕstwo Maćicy, jenička powšitkowna institucija łužiskich Serbow, tehdomniše podawki wuži a peticiju* wo tym zestaja, zo by serbska rěč w serbskim kraju te same prawa dostała, kotrež ma němska, a to wosebje w šuli, cyrkwi, před zastojnstwami a na sudźe. Serbska deputacija so ze swojej peticiju, z mnohosću podpismow wuhotowanej, na sakski sejm njewobroći, ale so z njej k ministerstwu a kralej poda. Tutymaj, tehdy z druhich stronow njewobkedźbowanymaj, so podwólnosć Serbow spodobaše — w draždźanskim zběžku jenož serbski pólk (regiment) swěrny wosta — a teho dla njebu tež zadźerženje serbskeho luda zabyte. Po wróćenju porjadka sakske knježeŕstwo jeho próstwu dopjelni a da serbskej rěči jeje prawo w šuli, cyrkwi a w sudźe. Runje tak so serbscy politikarjo tež w zwadach feudalow-ryćeŕkublerjow z měšćanskimi demokratami zadźeržachu, a stupiwši na prěnšich stronu, woni zaso wužitk za Serbstwo sćahnychu a materialne położenje serbskeho rataŕskeho wobydleŕstwa hódnje přisporichu.

Officialne přiznaće łužiskoserbskeje narodnosće w Saksonskej, přikhilnosć k njej kralowskeje** swójby a horliwosć serbskich nawjednikow tutej prjedy zabytej a zacpjenej narodnosći cyle nowu fyziognomiju dachu. Wona zjawnje na socialnej scenje wustupi; serbske knihi buchu nuznosć za wjesneho wobydlerja; moralne woswobodźenje wot ćežkeho spřaha, měrnje wuhładźene wobstejenja z feudalnymi ryćeŕkublerjemi, pokazachu so w polěpšenju materialneho byta — wjesna zamóžnosć

* Tajka peticija njemóžeše a njesmědźiše wot Maćicy, jako wot literarskeho zjenoćeństwa wuńć, ale je skutk druhich serbskich towaŕstwow, kiž běchu jeje dla wubjerk wuzwolili, kotrehož předsyda běše Imiš. Přeł.

** W lěće 1850 bu prync Albert — nětčiši sakski kral — jako major k swojemu półkej do Budyšina přesadźeny. Jemu bě po postajenju kralowskeje swójby poručene, zo ma tam serbsku rěč nawuknyć a Smoleŕ jeho półdra lěta w njej rozwučeše. — Z tym chcyše kralowska swójba připóznaće swěrnosće, wot Serbow wopokazaneje, před serbskim ludom wozjewić. Přeł.

přibjeraše a Serbja buchu najlěpši ratarjo w kraju; płaćizna ležomnosćow z kóždym lětom wo někotre razy přibjeraše; Smolerjowe nowiny mějachu w prěńšich lětach po 1849 na 1200 wotebjerarjow — štož je wěsće pomnjeća hódna ličba při 90,000 ludźi wšeho hornjoserbskeho naroda. W l. 1854 bu po Smolerjowym namjeće prěnja łužisko-serbska protyka wudata, kotraž nětko w 5—6000 eksemplarach wukhadźa.

Wróćmy so k Smolerjowej dźěławosći. Wón běše njesprócny w dźěłach, najnuznišich za wutworjenje literatury; wón dźěła za nowiny, zestaja „rozmołwjenja“ (1841), němsko-serbski słownik (1843), krótku grammatiku (1850), přełoži „Wothłós pěsni ruskich Čelakowskeho“ (1846), Kralodwórski rukopis (1842). Pornjo dźěchu powšitkomno-słowjanske naležnosće, jako bě jemu Jordan 1846 redakciju „Slavische Jahrbücher“ přepodał. W lěće 1848, hdźež běše so do Budyšina přesydlił, Smoleŕ wot Zelerja redakciju nowin přija, kiž hakle tehdy politiske wotdźělenje dostachu a wot l. 1853 „Serbske Nowiny“ rěkaja. Wón je hišće wjedźe a wudawa. Wyše teho běše wón tójšto lět redaktor „Časopisa Maćicy“, tež (po Hórniku) měsačnik „Łužičan“ redigowaše, započa w pjećdźesatych lětach nowy rjad „Slavische Jahrbücher“ (1852—58), potom „Zeitschrift für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft“ (1862—65) a „Centralblatt für slavische Literatur und Bibliographie“ (1865—68) z nowa zjenoćejo swój narodny patriotism ze šěrokimi powšitkowno-słowjanskimi interessami. W serbskich spisach pisaše wón wo starej historiji, wo łužisko-serbskej rěči atd.* a je tež někotre spisy A. F. Hilferdinga do němskeje rěče přełožił.** Skónčnje wón swoju dźěławosć hišće na nowu naležnosć naprawi, kotrejež wažnosć

* My spominamy tudy na jeho serbsko-němsku brošuru: „Kajka je wučba athanasianskeho symbola wo třećej wosobje w Bójstwje.“ „Welches ist die Lehre des athanasianischen Symbolums von der dritten Person in der Gottheit etc.“ 4⁰. 1864. — „Die slavischen Ortsnamen in der Oberlausitz.“ „Słowjanske městne mjena w Hornjej Łužicy“ (k 300lětnemu jubileju budyskeho gymnazija), 1867, 4⁰. — „Die Schmähschrift des Schmiedemeisters Stosch gegen die sprachwissenschaftlichen Wenden, beleuchtet vom Standpunkte der Wissenschaft und Wahrheit.“ 1868, 8⁰.

** Geschichte der baltischen Slaven. 1857. — Die sprachlichen Denkmäler der polabischen Drjewlanen und Glinjanen. 1857. — Geschichte der Bulgaren. 1856. — Reise durch Bosnien und die Hercegowina. 1857. Sm.

žanemu dwělowanju njepodleži. W l. 1863 wón knihaŕsku firmu „Schmaler und Pech“ založi, kotraž łužisko-serbske knihi wudawaše a budźiše założk powšitkomno-słowjanskeho knihaŕstwa być měła. Smolerjowy kompagnon, Jan Bohuwěr Pjech (nar. 1838), studowaše na budyskim gymnaziju a lipskim universiteće, nawukny słowjanske naréče, a w l. 1863—68 wón naspomnjenu firmu ze Smolerjom w Budyšinje wjedźeše, w l. 1870 so do Lipska přesydli, njepušćo wot mysle wo centralnym słowjanskim knihaŕstwje.* Nuznosć tajkeho centralneho punkta so sama na sebi rozumi, a je-li zo so jeho twjerde založenje hač do teho časa njesta, dha to pokazuje, kak słabe su hač dotal w słowjanskim swěće potrjebnosće w nastupanju bližšeho nawjedźenja wzajomneje słowjanskeje literatury. — W swojej narodnej literaturje Pjech we „Łužičanu“ jako sobudźěłaćeŕ skutkowaše, do łužisko-serbskeje rěče (južno-) serbske pěsnje, powjedančka Turgenjewa, Hawlička, spěw Šillera a Bodenstädta přełožujo. Hewak je wón tež w němskej literaturje dźěławy.

Nowonarodźenje łužisko-serbskeje narodnosće wšak bjez napadkow ze strony Němcow njewoteńdźe, a Smoleŕ, jako jeho hłowny předstajićel, měješe wosobno jich njepřećelniwosć přětrać. Jena z přičinow bě wobdźělenje dweju abo třóch łužiskich Serbow na moskowskim zjězdźe (t. j. na wopytanju ethnografiskeje wustajeńcy w Moskwje, 1867). Smolerja mjenuja w němskich nowinach jako „Vertreter einer panslawistischen Agitation“, kaž tež jako „Vorkämpfer des moskauer Byzantismus“** atd. — A hdyž hišće přispominamy, zo maja druzy Němcy naležnosć łužiskich Serbow hižom za rozrisanu,*** dha

* Naspominamy na zajimawu Pjechowu brošuru, w formje rukopisa ćišćaneje: Die Buchhandlung Schmaler und Pech in Leipzig (früher in Bautzen). Ihre Wirksamkeit und Stellung im slavischen Buchhandel, sowie die Bedingungen ihres ferneren Gedeihens. Leipzig 1873. — Die Nothwendigkeit der Errichtung einer slavischen Buchhandlung in Leipzig. Das Programm derselben sowie die zu ihrem Betriebe erforderlichen Mittel. Leipzig 1874. 4°.

** Grenzboten, 1867, No. 24, str. 433—441 (Der Panslavismus in Bautzen); Allgemeine Zeitung, 1867, No. 206—207, Beilagen. (Slavisches in der Lausitz.)

*** „Es handelt sich beim Untergange der wendischen Sprache in der Lausitz um keinen Kampf — dieser ist lange entschieden — und nur vom friedlichen Einschlafen kann die Rede sein; keinerlei nationale Gehässigkeit liegt hier vor“ etc. Rich. Andree, Wendische Wanderstudien, Vorwort.

su napadki, kotrež so při wšěm tym na nich z němskeje strony činja, podobne na mało natwarjace dźiwadło wójny „чорта съ младенцемъ“.

Jedyn z najdźěławšich łužiskich patriotow a spisaćelow je Michał Hórnik (nar. 1833 w Hornjej Łužicy). Po wukhodźenju wjesneje šule studowaše wón na budyskim gymnaziju, wot lěta 1847 w łužisko-serbskim seminaru w Prazy, hdźež bě 1853—56 na tamnišim universiteće student katholskeje theologije, so pódla zanošujo z wuknjenjom słowjanskich narěčow a swojich krajanow w seminaru maćeŕnu rěč wuwučejo. Wot lěta 1856 katholski duchowny, bě wón vikar a potom kapłan, wot lěta 1871 pak faraŕ w Budyšinje. Wot kónca pjećdźesatych lět je wón wjele w łužisko-serbskej literaturje skutkował. Najprjedy wón měsačny přidawk k Smolerjowym „Serbskim Nowinam“ wudawaše a w l. 1860 poča wón měsačnik „Łužičan“ wudawać. W l. 1862 wón z někotrymi katholskimi duchownymi towaŕstwo SS. Cyrilla a Methoda k wudawanju tunich a wužitnych knihi za katholskich Serbow załoži; organ tuteho towaŕstwa je „Katholski Posoł“, tež pod jeho redakciju 1863 započaty. Za protestantow faraŕ Imiš w Hodźiju „evangelsko-lutherske knihowne towaŕstwo“ z tym samym wotmyslenjom załoži — dokelž Maćica po swojich wustawkach konfessionalne knihi njewudawa. Hórnik wobdźěli so potom na zestajenju serbskeho słownika, přełožowaše powučace knižki, pisaše wjele do „Časopisa Maćicy“, wosebje wo serbskej narodnosći a starym pismowstwje, a wot l. 1868 je redaktor „Časopisa“, w kotrymž je wjele jeho nastawkow wo łužisko-serbskej historiji a rěči. Wón pisaše tež do „Neues Lausitzisches Magazin“ a do słowjanskich časopisow, jako do „Časopisa Českého Muzeum“, do pólskeje „Warty“, do ruskeho „Słowjanskeho Sbornika“, do českeho „Naučného Slovníka“ a dopisowaše do wšelakich čěskich nowin. Hórnik je jedyn z lěpšich znajerjow swojeje narodnosće a jeje historije; wón stara so wo zdźeŕženje moraliskeho zwjazka z wulkim słowjanskim swětom, a jako předstajićel katholskeje dźělby Serbow wo porjedźenje katholskich knihi a wo zjednoćenje katholskeho a protestantskeho prawopisa tež w knihach a časopisach, kiž so hišće z němskim pismom wudawaja.*

* Wyše jeho horka naspomnjenych dźěłow pokazamy hišće na jeho nastawki, za historiju łužisko-serbskeje literatury zajimawe: Staroserbske słowa w magdeburgskim rukopisu 12. lětstotka, w „Časopisu“ 1875, str

„Časopis Maćicy“ wudawaše so wot l. 1848 pod Smolerjowej redakciju, wot l. 1854 pod redakciju Jakuba Buka (nar. 1825), paedagoga a potom dwórskeho prědarja w Draždźanach; (mjenujcy wón bě najprjedy vikar na tachantstwje w Budyšinje, potom direktor katholskeho progymnazija a kralowski dwórski prědaŕ w Draždźanach a je tam nětko faraŕ [superior]). Wot l. 1868 Hórnik „Časopis“ rediguje. „Časopis“, kotryž lětnje w dwěmaj zwjazkomaj po 4—5 listnach wukhadźa, je hłowny organ łužisko-serbskeje literatury a do njeho protestantojo a katholikojo jenajko pisaja. Tudy dostachu město pěsnje Zejlerja, potom Wjele (Jana Radyserba), najpłódnišeho a po Zelerju najbóle česćeneho pěsnjerja. Dale pisaše do „Časopisa“ Dr. Pful (Jan z Lipy), přełožeŕ šěsć Sheakspearowych sonettow („Č.“ 1875, str. 78—80) a tragoedije „Julius Caesar“*; tola posleńša njeje, kaž so zda, hač dotal wudata po njedostatku nakładnika. W „Časopisu“ su nastawki Smolerja, Buka, Pfula, Hórnika, Broniša (w delnjoserbskej rěči); w napohladźe historije a bibliografije pisaše: K. A. Jenč**, Handrij Dučman (nar. 1836), Fiedleŕ, Jul. Ed. Wjelan. Skónčnje wozjewjuja so w „Časopisu“ wšelake wupłody narodneje poëzije. Jich hłowna zběrka wostanje pak horka naspomnjene wudaće Haupta a Smolerja. K njemu su w „Časopisu“ přidawki a varianty poskićeli Zejleŕ, Róla, Hórnik, H. Jórdan*** a wosebje Dr. E. Muka.† Zejleŕ a

80—82; Serbska přisaha, pomnik rěče z třećeje štwórće 15. lětstotka (w budyskim „Stadtbuch“) w Č. 1875, str. 49—53; Jakub Ticinus a jeho rěčnica z lěta 1679, Č. 1879, str. 9—17; přidawki a varianty k narodnym pěsnjam atd. — Krótka biografija a podrobny zapis Hórnikowych nastawkow hač do lěta 1869 wot Dučmana, Pismowstwo, str. 56—62. Přispominamy hišće, zo je wot Hórnika „Čitanka“ z hornjoserbskeje literatury, Budyšin 1863, zestajena, z małym serbsko-němskim słownikom.

* Jan z Lipy njeje = Dr. Pful, ale je knihikupc J. B. Pjech w Lipsku. Tuteho tragoedija „Julius Caesar“ njeje wotćišćana.

** Horka su hižom někotre Jenčowe nastawki pomjenowane. Wot njeho je cyły rjad bibliografiskich nastawkow jako: Spisowarjo hornjołužiskich evangelskich Serbow, wot 1597 hač 1800, w „Časopisu“ 1875, str. 3—42; přehlad serbskeje literatury za lěta 1861—65, teho runja tež tam 1866; přehlad za lěta 1866—70, w lětniku 1870; wo hornjoserbskich protestantach, pisawšich w druhich rěčach do l. 1800, w lětniku 1875; přehlad hornjoserbskeje literatury za lěta 1871—75, w lětniku 1876; zemrjeći spisowarjo hornjołužiskich evangelskich Serbow wot 1800—1877, w lětniku 1877; wo rukopisnej literaturje atd.

*** Delnjoserbske pěsnje z notami, Časopis 1874, str. 65—98.

† W „Časopisu“ 1872, 1873, 1875—77 a w wosebitej knižcy: Delnjołužiske pěsnje. Zhromadźił E. Muka. Budyšin 1877. 40 str. 8⁰.

Buk zhromadźowaštaj přisłowa, H. Jórdan delnjo-serbske narodne basnički a bajki („Časopis“ 1876, 1877, 1879).

Druhe ważne pismo je „Łužičan, časopis za zabawu a powučenje“ (wot l. 1860), kotrehož redaktorojo běchu Hórnik, Smoleř, K. A. Fiedleř (wyšši wučeř na budyskim seminaru), a nětko zaso Smoleř. Spomnjeni pisaćeljo dźěłaja též w „Łužičanu“, w kotrymž město historisko-filologiskich předmjetow belletristika knježi; jemu připisuje so teho dla wulki wliw na wudokonjenje rěče a na wubudźenje swojich čitarjow k dźiwanju za swoju literaturu. W l. 1878 „Łužičan“ njewukhadźeše, zo by městna spožčił nowemu měsačniku „Lipa Serbska“, organu „młodych Serbow“. Tutón bu radostnje witany a zda so jeho přichodnosć zaručena, tak zo wot lěta 1879 „Łužičan“ z nowa wukhadźa.

Hdyž my k pomjenowanym časopisam hišće přispomnimy cyrkwinske nowiny „Missionski Posoł“, fararja Rychtarja, za protestantow, a „Katholski Posoł“, M. Hórnika, za katholikow (wobaj ćišćitaj so za wjesnych wobydlerjow a teho dla ze šwabachom), dha smy z tym wšě hornjołužiske periodiske spisy naspomnili. Jako wosebite spisy wukhadźeja nimale jenož šulske knižki, katechismy, modleřske knihi, duchowne khěrluše, skónčnje někotre historiske knihi a powjedančka, kaž též swětne spěwy.* Ličba knihi je jara snadna, jich wobsah teho runja; bjez wuwzaća so najbóle wot luda čitaja — ale wone swój nadawk dopjelnjeja.**

Dla podpjeranja naležnosćow narodnosće je łužisko-serbska Maćica w Budyšinje ležomnosć kupiła, na kotrejž ma so za tuto towařstwo přisprawny dom natwarić a dokhody z njeho so k lěpšemu narodneho wobrazowanja a narodneje literatury w woběmaj łužiskimaj krajinomaj nałoža. Kup sta so z pomocu ruskich přećelow, kotrychž běše Smoleř sam wo to prosył, a łužiscy patriotojo so nadźijeja, zo pomoc nowych přećelow łužisko-serbskeho naroda započate dźěło bórzy dokonja.

To, štož smy hač dotal wo najnowšim hibanju serbskeje narodnosće powjedali, nastupa wosebje jenož hornjołužiskich Serbow w Saksonskej. Hač runje ta dźělba hornjołužiskeho

* Na přikład: Wěnc narodnych spěwow hornjo- a delnjołužiskich Serbow z přewodom fortepiana, wot K. A. Kocora. Budyšin 1868.

** Podrobnosće wo najnowšim położenju łužisko-serbskeje narodnosće podawa nastawk Hórnika w „Sławjanskim Sborniku“, II., teho runja čěski žurnal „Osvěta“ (nastawk Adamka) 1871 a 1879.

Serbstwa, kotraž k Pruskej słuša, tych officialnych, wot sakskich Serbow dobytych dobrotow nima, dha wona tola na jich dobytkach dźěl bjerješe a so z nimi w interessach narodneho wobrazowanja dźěli. Budyšin je tež za nich moraliski centrum wostał, k kotremuž so woni khileja.

Ale tak njeběše pola delnjołužiskich Serbow. My widźachmy, zo běše jich położenje hižom prjedy hubjeńše. Zabywajo zwjazki* swojeho rodu z hornjołužiskimi susodami, na kotrychž bychu so móhli trochu zepjerać, a njeměјo mocy, zo bychu so sami přećiwjeli sylno nastupacej germanizaciji, su woni hižom dawno do tajkich wobstejenjow přišli, kotrež jim žaneje přichodnosće njelubjachu. Hišće njedawno su so cyłe wosady poněmčili; wjesne wobydleństwo, njenamakajo žaneje podpjery we wobrazowanych klasach, zabywaše pomału swoju rěč a swoje narodne wašnja, z lóhkej myslu na stajne spadowanje swojeje narodnosće hladaše a na pomjeńšenje jeje ličby. Knihi běchu rědke, hornjoserbske pisma tudy žanych čitarjow njenamakachu, dokelž su za lud trochu ćežko do zrozumjenja. W nětčišim lětstotku něšto dźěławych patriotow wustupi. Wjesny wučeř Kopf († 1865) wuda přełožk duchownych khěrlušow, wosebje pohrjebnych (Ser[b]ske spiwańske knigły) a něšto spěwow. Ev. duchowny Šindleř († 1841) wuda w spočatku lětstotka bibliske stawizny, zběrku prědowanjow a wobstara nowy wudawk serbskeje biblije z pomocu pruskeho bibliskeho towaństwa. J. G. Cwar (Zwahr) wuda serbsko-němski słownik (1847). Při zhromadźowanju narodnych pěsni pomhachu Smolerjej Broniš, Post a Komor. Njepokoje w l. 1848—49 tež někajke hibanje k delnjołužiskim Serbam přinjesechu; ale jich knižne wuspěchi su hač dotal hišće słabe. W lěće 1848 poča ev. duchowny Nowka po namjeće konservativneje strony tamnišich (němskich) ryćeřkublerjow za delnjołužiskich Serbow nowiny „Bramborski Serbski Casnik“ (t. j. pruski serbski časopis) wudawać, zo by lud před demokratiskim wliwom wobarnował. W l. 1852 duchowny Pank wudawanje na so wza, ale z małym wuspěchom, dokelž redaktorjo słód luda dosć njeznajachu; tola „Casnik“ z najmjeńša puć wotewrješe. Wot l. 1867 wudawaše jón wučeř Šwjela a z teho časa je wón trochu interessantniši.** Druzy počachu popularne

---

* Woni su so w l. 1880 zaso na nje dopomnili. Přeł.

** Wot spočatka lěta 1881 w město Casnika „Bramborske Nowiny“ wukhadźeja a su so k jich wudawanju: Šwjela, Jórdan a Kosyk zjenoćili. Su hódnje powjetšene a tež wjele zajimawše.

knižki za lud wudawać. W l. 1849 so při gymnaziju w Khoćebuzu (Kotbus) tež tajke towarstwo patriotskeje młodosće založi, kajkež běše w Budyšinje. Z nowšeje literatury móžemy na to a druhe pokazać, jako su „Faedrusowe Basnicki“, přełožene wot duchowneho Ch. Fr. Štempla w Lubnjowje (1823—1864) a wudate wot Smolerja 1854. Dale nowe porjedźene wudaće cyłeje biblije duchowneho Haussiga (1868) ze sobuskutkowanjom duchownych Tešnarja, Albina, Šadowa, Broniša a Panka. W posleńšim času budźa tež tudy wukhadźeć šulske knihi, katechismy, cyrkwinske khěrluše, duchowne spisy atd., wosebje maja so dźěła runje pomjenowaneho Tešnarja naspomnić. Duchowni knježa a wjesni wučerjo su tež tudy nimale jeničcy předstajićeljo literatury; ći pišu do „Casnika“, druzy dawaja nastawki, w swojej rěči napisane, do hornjoserbskeho „Časopisa“ a do „Łužičana“.

W srjedź samych Serbow přichodnosć delnjoserbskeho kraja wulkich nadźijow njewubudźa.*

Němska ethnografiska literatura je swoju kedźbnosć na zbytki słowjanskich narodno-poëtiskich tradicijow w krajach, hižom poněmčenych, wobroćiła. Na tajke wašnje wědomnostnu zajimawosć tež narodne tradicije łužiskich Serbow wubudźeja. W posleńšim času stej dwě podobnej knizy wušłej, kotrejž wosebne wobkedźbowanje zasłužitej. Přenja je kniha Veckenstedta** — bohata zběrka tradicijow, bajkow, přiwěrkow, zhro-

---

* Wo škodowanju delnjoserbskeje narodnosće přirunaj „Łužičan“, 1867, str. 139 ff. Teho runja spěw M. Kosyka: Nejmjeńšy słowjanski narod — w „Časopisu“ 1878, str. 143—148.

Přispomnjenje přełožerja. Delnjołužiscy Serbja su so, kaž horka prajachmy, na swoje narodne zwjazki ze swojimi hornjołužiskimi bratrami w nowšim času zaso dopomnili; duž so tež nadźija na zdźerženje rěče a narodnosće delnjołužiskich Serbow z nowa wobtwjerdźuje. Po namjeće Alfonsa Parčewskeho je so 1880 „Delnjołužiski Wotrěd“ (sekcija) při Maćicy Serbskej w Budyšinje załožił. Předsyda je Tešnař, městopředsyda Rocha, pismawjedźerjej Jórdan a Šwjela, pokładnik Latki, knihiskładnik Kuba. Wotrěd ma hižom 140 delnjoserbskich, 47 hornjoserbskich a 9 pólskich sobustawow, je loni knižku „Bogumił abo biblija humožo wot smjerśi. Serbski napisał H. Jórdan“ wudał, a dawa w tutym lěće druhu knihu ćišćeć. A Parčewski je tež k lěpšemu „Wotrěda“ Pratyju (kalendaŕ) na l. 1880 a 1881 w swojim nakładźe wudał.

** Wendische Sagen, Märchen und abergläubische Gebräuche. Gesammelt und nacherzählt von Edmund Veckenstedt. Graz 1880. XVI a 499 str.; na kóncu su pruhi łužiskich narěčow.

madźena z wjetša mjez delnjołužiskimi a z dźěla jenož mjez hornjołužiskimi Serbami, a tež mjez tajkimi „Wendami“, kiž hižom němscy rěča, su pak swoje „wendske“ tradicije połnje wobkhowali. Druha je kniha Šulenburga*: wona poskića wospjet tradicije a powjesće delnjołužiskich Serbow, zapisanych w lěsach Sprewje (w Błótach), wosebje w serbskej wsy Borkowach (Burg), wot dilettanta, kotryž zahorjeny wot pyšnosće tutych powjesćow a hač runje znajomy z narodnej rěču, tute tradicije tola w němskim přełožku tamnišich „Wendow“ napisa. (Str. XVIIIa.)

Pokažmy tež hišće na znateho Tissota, kotryž w swojej knizy dla politiskeje polemiki na łužiskich Serbow spomina; kaž tež na powjedančka z łužisko-serbskeho žiwjenja „Der Geiger Mickwausch. Erzählungen aus dem Wendischen“ (Norden 1877), spisowaćelki, kotraž so pseudonymnje Frieda Francesko mjenuje. (Łužičan, 1877, str. 108—111.)

Nowonarodźenje łužisko-serbskeje narodnosće předstaja na kóncu kóncow jedyn z najspodźiwnišich přikładow słowjanskeho hibanja. Małkemu splahej, wobstejacemu nimale cyle z nižšich klassow a wurubjenemu wšěch materialnych srědkow, hižom ze starodawnych časow dospołne přeněmčenje hrožeše — ale powšitkomny běh nacionalneho hibanja tež tutu mału narodnosć wuzběže. Wona z nowa na wjeŕch wupłówa, z pospytkami na wosebitu literaturu, haj na dwě, a jej je so, kaž smy widźeli, radźiło swoje wotmyslenje do skutka stajić: literatura přez narodne začuće nasta a so, po widomnym, twjerdźe postaji. Ale tudy je tež najjasnišo widźeć wobrotna strona małkich literaturow: tuta literatura je k temu wotsudźena, zo dyrbi elementarna wostać a so na knižki prěnšeho rozwučenja, kaž tež ludoweho čitanja wobmjezować. Małoludnosć sameho splaha a teho dla wobmjezowany zwonkny wobsah tuteje (a druheje, jej podobneje) literatury, njedawa móžnosć bóle sylneho rozwića; jeje wědomnostne wopřijeće so přez susodstwo němskeje abo snadź druhosłowjanskeje knihi podtłóčuje; jeje poëzija je zadźěwana přez wuzke mjezy narodnosće, za kotruž je postajena; skónčnje njemóže kniha, přestupiwša elementarny, nizkoludowy horizont materialnu móžnosć existency měć,

* Wendische Volkssagen und Gebräuche aus dem Spreewald. Von Wilibald von Schulenburg. Leipzig 1880. XXIX a 312 str. Na kóncu přikłady delnjołužiskeje narěče.

dokelž tu nichtón njeje, kiž by ju kupił. Wyšše wobrazowanje a bóle šěroka poëzija po nuznosći cuzej rěči zawostanje — budźe-li to němska rěč abo žana druha, bóle sylna słowjanska nàrěč. Literatura małych ludow dyrbi so po tajkim na elementarnosć narodneho wobrazowanja zepjerać: a pod tajkimi wuměnjenjemi njebychu, kaž je wočiwidomne, słowjanske małe narodne literatury móhłe civilizaciju pozběhować a do prědka suwać, kaž so teho panslavistiscy romantikojo 1830—40ch lět nadźijachu. Ale kajka sudźba, kajki dóńt jim předsteji, a maja tute małke literatury swój raison d'être? Wone jón bjez dwěla hižom teho dla maja, dokelž existuja, dokelž dopjelnjeja wysoku potrjebnosć — wukhowanje narodneje wosebitosće; wone dźěłaja po tajkim to překrasne dźěło, zo wjacy abo mjenje do luda wědomosće wjedu a moralisku wučbu z pomocu narodneje rěče podawaja. Wozjewjenja bóle šěrokich potrjebnosćow wobrazowanja budu též mězniki tuteje literatury, dale kotrychž wona njemóže skutkować. Što po tajkim? W tutym padźe móže njedawny pospyt jasne pokazanje dać. Za njerozmyslacych ludźi je překhód blizki do němskeho žiwjenja, ćěsno wopřimaceho łužiskich Serbow z duchownymi a materialnymi wobstejnosćemi. Za tych pak, kotřiž so z nacionalno-moraliskim dostojnstwom swojeje narodnosće droža, wostanje tón jenički wućek — zo so k powšitkowno-słowjanskim interessam přizamknu. Nawjedowarjo narodnych naležnosćow njesmědza na to zabywać, što jim němska wobrazowanosć a němske politiske žiwjenje dawa, wot kotrejuž su wjele srědkow swojeho nowonarodźenja dostali, — tola pak jenož na podłožku słowjanskeje wzajomnosće woni za swoje narodne dźěło połnu sympathiju nadeńdu, a to nic jenož moralisku, ale též materialnu: To su nawjedowarjo łužisko-serbskeje narodnosće — mjenujmy Jórdana, Smolerja, Hórnika — wopřijeli, a su w tym prawi byli.

Dźěłaćerjo na polu łužisko-serbskeje literatury, při małkosći swojeho naroda a při snadnosći swojich srědkow, dźěło dokonjeja, wšo wysokowaženje zasłužace. „E pur si muove“ — pisaše wóńdy Kraševski, spominajo na małku łužiskoserbsku literaturu: — „skhilmy hłowu před nimi! (склонимъ голову передъ ними!)“

Dopřełožene w Waršawje 17./29. meje 1881.

Wyše žórłow, hižom naspomnjenych, je knjez Pypin za tuto wotdźělenje swojeje knihi hišće slědowace pomjenował: Scheltz, Geschichte der Ober- und Nieder-Lausitz. Halle 1847. — Jenč, powjesć wo serbskich kralach, w „Časopisu Maćicy Serbskeje", 1849. — W. Bogusławski, Rys dziejów serbo-łužyckich. Petersburg 1861. — Slovník Naučný: Lužice, Srbové Lužičtí. — Engelhardt, Erdbeschreibung der Mark Ober- und Nieder-Lausitz. 2 Theile. Dresden 1800. — E. B. Jakub a J. Kućank, Serbske Horne Łužicy. Budyšin 1848. — Richard Andree, Wendische Wanderstudien. Zur Kunde der Lausitz und der Sorbenwenden. Stuttgart 1874. Z ethnografiskej khartu. (Přećiwo njemu Hórnik w „Sławjanskim Sborniku".) — Tissot, Voyage aux pays annexés. Paris 1876. (Přirunaj: Łužičan, 1877.) — H. Seiler, Kurzgefasste Grammatik der sorbenwendischen Sprache nach dem Budissiner Dialecte. Budissin 1830. — J. P. Jordan, Grammatik der wendisch-serbischen Sprache in der Oberlausitz. (Po Dobrowskeho systemje.) Prag 1841. — Fr. Schneider, Grammatik der wendischen Sprache katholischen Dialects. Budissin 1853. — Smoleŕ (němscy Schmaler), Kleine Grammatik der serbisch-wendischen Sprache in der Oberlausitz. Bautzen 1852. Přeměnjenja serbskeje rěče wot 13. do 16. lětstotka. W „Łužičanu", 1864, čo. 5, str. 24—26. — Dr. E. T. Pful, Laut- und Formenlehre der oberlausitzisch-wendischen Sprache. Mit besondrer Rücksicht auf das Altslavische. Bautzen 1867. — E. Новиковъ, О важнѣйшихъ особенностяхъ Лужицкихъ нарѣчій. Москва 1849. — Miklosič w „Porunawacej Grammaticy." — Bose, Wendisch-deutsches Handwörterbuch nach dem oberlausitzischen Dialect. Grimma 1840. — Schmaler (Smoleŕ), Deutsch-wendisches Wörterbuch mit einer Darstellung der allgemeinen wendischen Rechtschreibung. Bautzen 1843 (XXXIX. 150 str.). — J. G. Zwahr, Niederlausitzisch-wendisch-deutsches Handwörterbuch. Spremberg 1847 (XII. 476 str.). — Pful, Serbski słownik. Pod sobuskutkowanjom Handrija Seilerja (Zejlerja) a Michała Hórnika. W Budyšinje 1857—1866 (w 8⁰, 1130 str.). Serbsko-němski dźěl. — И. Срезневскій, Историческій очеркъ сербо-лужицкой Литературы. (Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, 1844, Май, str. 26—66. — Jenč, Stawizny serbskeje rěče a narodnosće. W „Časopisu Maćicy Serbskeje", 1849—54, atd. — Гильфердингъ, Народное

возрожденіе Сербовъ-Лужичанъ въ Саксоніи. (Русская Бесѣда, 1856, I., смѣсь, стр. 1—35; Cобр. Сочиненія, II., 19—49. — Fr. Doucha, O postupu národnosti Srbův Lužických. Časopis Česk. Mus., 1845. — M. Hórnik, Reč a písemnictví lužických Srbův. Časopis Česk. Mus., 1856; Listy Jana Kollára do Lužic; též tam 1861; Entstehung und bisherige Thätigkeit der Maćica Serbska. W „Neues Lausitzisches Magazin“, 39. Theil; Łužyczanie. W pólskim tydźeńskim časopisu „Warta“ w Póznanju, 1874, No. 15 a slěd.; Минувшее десятилѣтïе у Сербовъ-лужичанъ. W „Слав. Сборникъ“, II., 85—99. Petersburg 1877. Hewak wšelake nastawki w „Časopisu M. S.“ — H. Dučman, Pismowstwo katholskich Serbow. W Budyšinje 1869. Jara podrobna bibliografija knihow a biografije spisaćelow. Pokračowanje w „Časopisu M. S.“ 1873—74.

W jendźelskim tydźeniku „The Academy“ (1881, čo. 462) William F. Murfill (abo Morfill) wo knizy k. Pypina a W. Spasowiča w nastupanju łužisko-serbskeje literatury piše:

„This complete and well-writen work concludes with an account of the scanty literature of Lusatian Wends, who form a smal island, as it were, in a Teutonie ocean. It is in deed asthonishing and may console any depressed nationality, when we reflect, what this courageous little people has done, cut in two as they are and divided between Saxony and Prussia. In spite of verations laws and the affected contempt of their German masters they still publish a variety of usefool books and their Časopis or journal appears twice a year. The dictionary of his language, published by Dr. Pfuhl in 1866, is of considerable value, not merely to the Slavonie scholar, but to the student of comparativ philology generally.“

To rěka:

Tale dospołna a derje spisana kniha wopřija tež přehlad khudobneho pismowstwa Łužiskich Serbow, wučinjacych tak rjec mału kupu w Němskim morju. Je wo prawdźe spodźiwne a móže někajkužkuliž podćišćanu narodnosć spokojeć, hdyž sŏ wopomina, što je tónle khrobły mały lud činił, na dwoje rozšćěpjeny kaž woni su, a mjez Sakskej a pruskej dźěleny. Njedźiwajo na přesćěhace zakonje a wašniwe hidźenje j

němskich rozkazowarjow wudawaja woni přeco wšelake wužitne knihi, a jich „Časopis“ wukhadźa dwójcy wob léto. Jich słownik, wudaty wot Dr. Pfula w léće 1866, je dźěło znamjeniteje hódnosće nic jenož za słowjanskeho wučomca ale tež za kóždeho, kiž přirunacy rěčespyt w powšitkomnosći študuje.

P.

Ćišć Smolerjec knihićišćeŕnje w Budyšinje.

PG 5663 P89 1881a
Pypin, Aleksander Nikolaevich
Stawizny Łužicko-serbskeje literatury

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY